УДК [329.73ОУН:347.993(477.83-25):929Я.СТЕЦЬКО]"1936"
DOI: 10.33402/ukr.2024-40-193-205

Назар КОСЕНКО
аспірант відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0650-5478
e-mail: nazzzarkossenko@gmail.com

«ЗМИСЛОМ МОГО ЖИТТЯ БУЛА І Є УКРАЇНА ВІЛЬНА»: ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО НА ЛЬВІВСЬКОМУ ПРОЦЕСІ 1936 РОКУ

На основі архівних документів, спогадів і матеріалів періодичних видань досліджено роль Я. Стецька в популяризації ідей українського націоналізму під час Львівського судового процесу 1936 р. Схарактеризовано поведінку ідеолога визвольного руху під час слідства. Висвітлено передумови суду над членами КЕ ОУН на ЗУЗ, обставини його організації. Описано загальний зміст звинувачень проти керівництва націоналістичного підпілля на Заході України. Встановлено вплив Я. Стецька на тактику поведінки підсудних націоналістів, роль ідеолога визвольної боротьби в демонстративних виступах обвинувачених. Розкрито зміст і причини зізнання діяча. Висвітлено його позицію під час першого виступу на Львівському процесі. Викладено реакцію польського суду на поведінку Я. Стецька. Проаналізовано особливості подання подій Львівського процесу в українській та польській пресі. Простежено контакти Я. Стецька в період проведення судових засідань, причини погіршення його стану здоров'я в червні 1936 р.

Розглянуто свідчення ідеолога націоналізму про власну діяльність у КЕ ОУН на ЗУЗ, зокрема на публіцистичній ниві, його заяви щодо підходів співробітників польської поліції до допитів під час слідства. Висвітлено лінію захисту Я. Стецька адвокатом В. Старосольським. Розкрито зміст останнього слова підсудного ідеолога ОУН на Львівському процесі, проаналізовано основні програмові заяви діяча. Спостережено сприйняття виступу Я. Стецька й інших керівників націоналістичного підпілля представниками української громадськості. Представлено вердикт польського суду у справі КЕ ОУН на ЗУЗ, причини порівняно м'якого вироку щодо ідеолога визвольного руху.

Розкрито наслідки Львівського процесу, його вплив на українську громадськість. Констатовано вагомий внесок Я. Стецька в популяризацію українського націоналізму під час суду над КЕ ОУН на ЗУЗ, стверджено зростання його персонального авторитету завдяки сміливій поведінці в залі судових засідань.

Ключові слова: Ярослав Стецько, український визвольний рух, ідеологія українського націоналізму, ОУН, міжвоєнний період, Галичина, Західна Україна.

Львівський судовий процес над членами Крайової екзекутиви Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях (КЕ ОУН на ЗУЗ) був одним із найяскравіших епізодів публічної активності керівників націоналістичного підпілля в міжвоєнний період. Серед останніх важливе місце займав теоретик і практик

Фото 1: Пропагандивний плакат ОУН із зображенням підсудних на Варшавському процесі українських націоналістів. Джерело: https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2014/12/1934.jpg

українського визвольного руху Ярослав Стецько. Очільник ідеологічної референтури КЕ ОУН на ЗУЗ та провідник УНПВ (українських націоналістів-політв'язнів) у львівській тюрмі Бригідки був одним із найвисокопоставленіших та водночас найактивніших у демонстративних виступах серед підсудних. Обрана тема актуальна, оскільки сьогодні в суспільному просторі тривають дискусії щодо ідеології і практики міжвоєнного націоналістичного руху, що їх послідовно висвітлювали Ярослав Стецько, Степан Бандера та їхні побратими під час Львівського процесу. Розкриття означеного етапу життєвого шляху провідного діяча ОУН дає змогу краще зрозуміти траєкторію його подальшої політичної самореалізації. Мета статті – дослідити роль Я. Стецька в популяризації українського визвольного руху під час Львівського процесу.

Варто зауважити, що означений період громадсько-політичної біографії Я. Стецька залишається маловивченим у фаховій літературі. Існує низка досліджень, де побіжно висвітлено поведінку ідеолога націоналізму під час подій Львівського судового процесу (25.05.–26.06.1936). Варто назвати праці діаспорних дослідників націоналістичного руху Петра Мірчука (Мірчук, 1968) та Зиновія Книша (Книш, 1986), що містять багато цінних даних про перебіг судової розправи над КЕ ОУН на ЗУЗ. Із сучасних українських досліджень заслуговують уваги роботи Миколи Посівнича (Посівнич, 2023; Посівнич, 2010), у яких розглянуто події Львівського процесу в контексті вивчення політичної біографії Степана Бандери, а також дисертаційна праця Ігоря Гавриліва (Гаврилів, 2016), який на тлі загальної характеристики визвольної боротьби ОУН проаналізував суд над керівництвом підпілля у Львові. Доречно згадати розвідку Ярослава Цецика, присвячену висвітленню Львівського процесу газетою «Новий час» (Цецик, 2008). Поверхово діяльність Я. Стецька під час Львівського процесу 1936 р. схарактеризована в низці науково-популярних робіт, зокрема іспаномовній праці діаспорного дослідника Миколи Шафовала (Szafoval, 1988), а також книжках сучасних українських авторів Мирона Сагайдака, Віктора Уніята та Богдана Мельничука (Мельничук, Сагайдак, Уніят, 2010) й Олега Багана (Баган, 2008). Важливі джерела, що проливають світло на означену тематику, зберігаються у ф. 371 Центрального державного історичного архіву у м. Львів (ЦДІАЛУ). Ідеться про матеріали судової справи польського окупаційного режиму на Я. Стецька і його побратимів, зокрема протоколи їхніх допитів і стенограму виступів учасників Львівського процесу (ЦДІАЛУ-4; ЦДІАЛУ-3; ЦДІАЛУ-5). Значну вагу для вивчення обраної тематики має акт обвинувачення проти членів КЕ ОУН, що зберігається в Державному архіві Львівської обл. (ДАЛО, арк. 1–3). Доволі інформативні

публікації тогочасної преси, яка активно висвітлювала Львівський процес, серед іншого часописів «Діло», «Новий час», «Наш прапор» та ін. Також заслуговують уваги спогади Ярослава Стецька, які записав Анатолій Бедрій (Романишин, 1986), спогади сестри ідеологічного референта КЕ ОУН на ЗУЗ Оксани Романишин (Романишин, 1987), мемуари адвоката Степана Шухевича (Шухевич, 1991) та учасника націоналістичного підпілля Степана Галамая (Галамай, 2003). Польське бачення слідства і судових процесів над провідними діячами українського визвольного руху виклав у спогадах прокурор Владислав Желенскі (Władysław Żeleński) (Zelenski, 1995).

Заарештований польською поліцією 14 червня 1934 р., ідеологічний референт КЕ ОУН на ЗУЗ Я. Стецько під час слідства послідовно відкидав усі звинувачення. На допитах, попри фізичний і психологічний тиск, він заперечував будь-яку причетність до діяльності націоналістичного підпілля (ЦДІАЛУ-4, арк. 163–166). Польські правоохоронні органи володіли інформацією про непересічне становище Я. Стецька в ієрархії ОУН. Так, поліцейський агент Антоні Фіц (Antoni Fic) стверджував, що ідеолог націоналізму був «правою рукою» Степана Бандери (ЦДІАЛУ-5, арк. 123). Під час слідства польським правоохоронцям вдалося здобути свідчення одного з побратимів Я. Стецька. На допитах покази на ідеолога націоналізму дав референт розвідки КЕ ОУН на ЗУЗ Ярослав Макарушка. Він ствердив належність Я. Стецька до керівного органу націоналістичного підпілля та вказав на його роботу на посаді ідеологічного референта (ЦДІАЛУ-1, арк. 145).

Навесні 1936 р. польська влада завершувала підготовку масштабного Львівського судового процесу над провідним складом ОУН на ЗУЗ. Ішлося про другий масштабний суд над керівництвом націоналістичного підпілля після Варшавського процесу. Останній тривав у польській столиці з 18 листопада 1935 р. по 13 січня 1936 р. над обвинуваченими в убивстві голови польського Міністерства внутрішніх справ Броніслава Пєрацкі (Bronisław Pieracki) на чолі із провідником ОУН на Заході України Степаном Бандерою. За спогадами Я. Стецька, його також планували залучити до Варшавського процесу, проте цього не відбулося через мовчання ідеолога ОУН під час допитів (Романишин, 1986, с. 25, 27).

Ярослав Стецько 25 травня 1936 р. постав перед судом у Львові разом з іншими керівниками націоналістичного підпілля у краю, зокрема крайовим провідником Степаном Бандерою, організаційним референтом Іваном Малюцою, політичним референтом Володимиром Яневим і бойовим референтом Романом Шухевичем. Їм інкримінували державну зраду та участь у вбивствах – порушення арт. 97 і 225 Кримінального кодексу Другої Речі Посполитої (Варшавські вязні, 1936, с. 1). Загалом підсудних було 23: члени КЕ ОУН і пересічні активісти націоналістичного руху, яких звинувачували у причетності до окремих гучних епізодів діяльності підпілля. В обвинувальному акті Я. Стецькові було приділено порівняно небагато уваги, з огляду на відсутність великої кількості доказів проти нього, зокрема його звинуватили в участі у діяльності ОУН упродовж 1933–1934 рр. (ДАЛО, арк. 3). Адвокатом ідеолога українського націоналізму став Володимир Старосольський – знаний галицький правник, політик і громадський діяч. Ярослав Стецько високо оцінював свого захисника: «… то була індивідуальність непересічна, дуже великий патріот, не партієць, який розумів суть націоналізму» (Романишин, 1986, с. 26).

Польська влада вжила неординарних заходів безпеки для унеможливлення небажаних подій під час Львівського процесу. Так, судову залу на вул. Стефана Баторія

(тепер – Князя Романа, 1) охороняло два десятки поліцейських. Поблизу входу перебувало чимало агентів поліції в цивільному одязі (Посівнич, 2010, с. 40). Оскільки на Львівському процесі, на відміну від Варшавського 1935–1936 рр., підсудні одержали змогу висловлюватися рідною мовою, керівництво націоналістичного підпілля вирішило максимально реалізувати нагоду донести свої ідеї до загалу під час судових засідань. Рішення про вибір тактики публічних зізнань ухвалили С. Бандера, Я. Стецько й інші провідні діячі ОУН (Шухевич, 1991, с. 526). Цей крок був націлений на популяризацію визвольного руху в очах суспільства. Як відзначає сучасний український дослідник І. Гаврилів, «Львівський процес С. Бандера та його побратими використали як "прилюдну презентацію українського революційного руху" перед своїм і чужим громадянством» (Гаврилів, 2016, с. 278).

Ярослав Стецько як провідник УНПВ у тюрмі Бригідки відіграв важливу роль у реалізації демонстративних акцій підсудними націоналістами. Одна з найяскравіших із них відбулася в перший день процесу. Першим до зали засідань 25 травня 1936 р. зайшов Я. Стецько. На поданий провідником УНПВ знак інші підсудні привітали С. Бандеру, вставши з місць і вигукнувши «Слава Україні!» (Романишин, 1987, с. 674). За ними підвелася вся зала: адвокати, глядачі та навіть присяжні й поліцейські функціонери. Варто зазначити, що підпільний часопис УНПВ «Непоборні» розміщував матеріали листування Я. Стецька та С. Бандери у травні–червні 1936 р., що свідчили про існування між ними добре законспірованого підпільного зв'язку. Саме в цей час крайовий провідник ОУН на ЗУЗ був доправлений у тюрму Бригідки. У листі він передавав вітання та дякував спільноті УНПВ, а також ділився важливою інформацією щодо судового процесу над підпільниками (ЦДІАЛУ-2, арк. 36).

У перший день Львівського процесу Я. Стецько та С. Бандера заявили про українську державну належність і вимагали перекласти Акт обвинувачення на українську мову (ЦДІАЛУ-3, арк. 3). На запитання про відношення до військової служби вони повідомили про членство в Українській військовій організації. За їхнім прикладом аналогічні заяви зробили й інші підсудні. На третій день процесу, 27 травня 1936 р., Я. Стецько добровільно визнав свою належність до ОУН та виконання функцій ідеологічного референта КЕ. Реагуючи на зауваження судді про кардинальну зміну свідчень, порівняно з періодом досудового слідства, ідеолог українського націоналізму пояснив це тим, що під час допитів до нього застосовували тортури і він не бажав зізнаватися під впливом таких терористичних методів (ЦДІАЛУ-3, арк. 19). «Я знаю правду, але не знаю вимушеної правди», – пізніше заявив провідник УНПВ, обґрунтовуючи свої дії (Великий процес, 1936, с. 3). Це не завадило прокурору В. Желенські з покликанням на польську пресу стверджувати про відсутність у Я. Стецька скарг на погане ставлення слідчих, що абсолютно не відповідає дійсності (Zelenski, 1995, s. 130).

Ярослав Стецько відмовився відповідати перед судом на запитання про внутрішні справи організації, натомість, наголосив, що вважає змагання до відбудови самостійної Української держави обов'язком кожного українця. Щодо дій ОУН проти СРСР він відзначив, що націоналісти послідовно борються проти Москви як на Заході, так і на Сході України. Реагуючи на зміст Акту обвинувачення, провідник УНПВ заперечив, що на засіданні КЕ ухвалювали будь-які постанови щодо формування партизанських підрозділів. Також під час судового засідання Я. Стецько намагався висвітлити умови в освітній сфері, що призвели до шкільної акції ОУН. Ідео-

лога націоналізму регулярно переривав головуючий на засіданні суддя Павел Дисевіч (Pawel Dysiewicz), який урешті прийняв рішення вивести його із зали. Показово, що приводом для цього стало вживання підсудним словосполучень «Західна Україна» і «Східна Україна». Після низки сміливих висловлювань суд відправив Я. Стецька до темниці на 24 години. Формальною підставою для такого покарання був вигук «Слава Україні!» ідеолога ОУН під час примусового виведення із судової зали (ЦДІАЛУ-3, арк. 20). Сучасники відзначали жорсткий підхід судді П. Дисевіча до виконання функцій головуючого на процесі, який С. Шухевич назвав «ригористично-брутальним» (Шухевич, 1991, с. 529). Природно, що побратими ідеолога ОУН негативно відреагували на рішення суду про його замкнення в темниці. Осип Мащак демонстративно відмовився від послуг адвоката на знак протесту проти репресивних дій щодо Ярослава Стецька (Цецик, 2008, с. 114).

Виступ на суді Я. Стецька викликав значний резонанс в українській пресі Галичини. Його детальний опис опублікували популярні часописи: «Діло», «Наш прапор», «Українські вісти», «Новий час». Проте через польську цензуру українська преса не мала змоги повною мірою відобразити сказане ідеологом ОУН на Львівському процесі. До прикладу, у публікаціях про свідчення Я. Стецька була вирізана інформація про тортури щодо підсудного, а також відсутня його заява про самостійну Українську державу як обов'язкову мету для кожного українця (див., наприклад, Політичний процес, 1936, с. 5; а також: Процес Бандери, 1936, с. 3). Показово, що польська преса також не обійшла увагою виступ ідеолога українського націоналізму, проте доволі лаконічно висвітлила свідчення Я. Стецька, акцентуючи на політичній демонстрації підсудного як результаті «планової тактики» (23 bojowcow, 1936, s. 3). Загалом, «побічним ефектом» для польської влади від проведення у відкритому форматі Варшавського та Львівського судових процесів стало розповсюдження «більш-менш об'єктивних», за висловом дослідника Анатолія Кентія, даних про визвольний рух тогочасними засобами масової інформації (Кентій, 2005, с. 111).

На наступному судовому засіданні Я. Макарушка відкликав попередні покази проти Я. Стецька. Їх він пояснював отриманням у січні 1935 р. записки начебто від проводу УНПВ. У цьому повідомленні, за його словами, йшлося про доцільність заявити слідству, що Я. Стецько обіймав посаду ідеологічного референта КЕ ОУН на ЗУЗ. Він заявив, що згодом виснував, що «той грипс не походив з українських рук» (Великий процес, 1936а, с. 3). Достеменно невідомо, чи ці слова підсудного правдиві.

У період проведення судових засідань під час перерв Я. Стецько регулярно бачився зі сестрою Оксаною. Ці зустрічі він використовував для передачі таємних записок – «грипсів», призначених підпільникам ОУН на свободі (Романишин, 1987, с. 673). Також під час Львівського процесу ідеологові українського націоналізму вдалося поспілкуватися із братом Омеляном та Степаном Бандерою. У період судового розгляду справи КЕ ОУН різко погіршився стан здоров'я Я. Стецька внаслідок розладу шлунку, відтак 8 червня 1936 р. Львівський процес було призупинено. За версією львівської газети «Українські вісти», причиною стали дії тюремної сторожі Бригідок. Вартові підмінили дієтичну їжу, яку регулярно споживав через хворий шлунок Я. Стецько, на звичайну (Стецько дальше хворий,1936, с. 1). З дозволу голови трибуналу ідеолога ОУН оглянув у в'язниці відомий український лікар Мар'ян Панчишин, що прописав йому належне лікування (Романишин, 1987, с. 677). Судовий процес відновився 12 червня 1936 р. Кореспондент щоденника «Українські вісти» так опи-

сав стан ідеолога ОУН у той час: «… лице в нього блідо-сіре, виявляє велику втому» (13-ий день процесу, 1936 , с. 1). У цей день суд допитував поліцейського А. Фіца, який у Кракові проводив слідчі дії з підсудними. Під час його заслуховування Я. Стецько спільно зі своїм захисником В. Старосольським порушили питання про тортурування ідеологічного референта КЕ ОУН на ЗУЗ у 1934 р. Ідеолог українського націоналізму запитав в А. Фіца, чи той пам'ятає, як не давав йому заснути під час тривалого допиту (ЦДІАЛУ-3, арк. 110). Однак головуючий суддя П. Дисевіч відхилив це запитання.

Ярослав Стецько 17 червня 1936 р. удруге отримав змогу виступити на Львівському процесі. Він доволі детально схарактеризував свою діяльність на посаді ідеологічного референта КЕ ОУН на ЗУЗ. Зокрема, розповів про редагування підпільних часописів, тематику й основні положення своїх тогочасних публікацій, розкрив зміст власних філософських міркувань, опублікованих на шпальтах молодіжного журналу «Студентський шлях», вказав на пріоритетність інтересів нації як спільноти найвищого рівня (ЦДІАЛУ-3, арк. 154). Також він відзначив резонанс у націоналістичному середовищі, який викликала його публікація «Боротьба заради боротьби чи змагання за вартості».

Надалі В. Старосольський домагався зачитання в залі суду статей ідеолога українського націоналізму з «Бюлетня Крайової екзекутиви ОУН» та «Студентського шляху», проте це клопотання відхилили. Прокурор Юліуш Прахтель-Морав'янскі (Juliusz Prachtel-Morawiański) 24 червня 1936 р. виголосив восьмигодинну обвинувальну промову. У ній він зосередився на висвітленні силових дій ОУН. Підсудному ідеологічному референту КЕ ОУН Ю. Прахтель-Морав'янскі приділив небагато уваги. Статті Я. Стецька та В. Яніва прокурор лаконічно схарактеризував як «отруєння душ», звинуативши обох публіцистів у перетворенні української молоді на злочинців (ЦДІАЛУ-3, арк. 184).

Адвокат Я. Стецька в оборонній промові наголошував на тому, що його підзахисний добровільно зізнався в належності до націоналістичного підпілля, акцентував увагу на конструктивності й інтелектуальності роботи ідеолога ОУН. «Праця глибокої думки, праця звернена на те, щоб зрозуміти життя, розв'язати його найскладніші проблеми, така праця, – зазначав В. Старосольський, – незважаючи на те, в якій констеляції її вести, не може бути карно суджена» (Книш, 1986, с. 257). Відповідно адвокат вимагав звільнення Я. Стецька з-під варти навіть усупереч його волі. Крім Володимира Старосольського, на захист ідеолога українського націоналізму в судовій залі висловився знаний український правник Володимир Горбовий. У промові Я. Стецька він схарактеризував як «високоідейну людину», яка присвятила себе Батьківщині. Адвокат наголосив, що суд не розуміє спонук ідеолога ОУН, не знає його ідей і діяльності. «Як не можна було тут ствердити його мотивів, так не можна ствердити його вини», – зауважив В. Горбовий (Книш, 1986, с. 236). Відтак просив суд звільнити Я. Стецька.

В останньому слові на суді 26 червня 1936 р. лідери українського націоналістичного руху озвучили палкі промови, що засвідчили їхню безкомпромісну відданість власним ідеалам і нескореність перед польським режимом. Степан Бандера спростував звинувачення прокурора в «тероризмі» та пояснив логіку низки бойових акцій ОУН, наголосивши, що силовий напрям діяльності не основний для українських націоналістів. Володимир Янів виклав свої думки щодо власних дій і місії України у глобальному вимірі. Ярослав Стецько виступив із розлогою ідеологічною промовою. Спростовуючи закид прокурора про «отруєння душ» української молоді власною пу-

бліцистикою, ідеолог ОУН стисло схарактеризував суть ідей, які він пропагував у своїх статтях, виклав свій погляд на ціннісно-етичну проблематику. «Усім змислом життя мусить бути національно-суспільний ідеал. Вияви егоїстичного характеру в суспільному житті мають стати щонайбільше негативним ухилом», – сказав Я. Стецько (Великий процес, 1936b, с. 3). Зауважу, що прихильність до комунітаризму, осуд егоїзму та акцент на обов'язках індивіда перед спільнотою були важливою частиною як світогляду ідеолога ОУН, так і загалом міжвоєнного правого дискурсу. Водночас Я. Стецько наголосив на упередженості трактування Ю. Прахтелем-Морав'янскі його ідеологічної діяльності як «отруєння душ». «Якби серед польського народу таку ідею проголосив хтось, певно, не мав би відваги прокурора так оцінити її», – зазначив ідеолог українського націоналізму (Останні слова, 1936, с. 2).

Також ідеолог ОУН висловив свої міркування щодо соціальної проблематики, зокрема закцентував на важливості праці, яка визначає «вартість людини». Відзначивши засадниче значення соціальної справедливості, провідник УНПВ заявив про доцільність передачі землі великих землевласників на західноукраїнських землях і радянських колгоспів на Наддніпрянщині без викупу українцям-селянам, а фабрик та копалень – під контроль робітників (Мірчук, 1968, с. 409). Такі, на перший погляд, ліві за ідеологічним забарвленням твердження відображали прихильність Я. Стецька до концепції соціально орієнтованого націоналізму як ідеології, що слугує інтересам загалу нації. Очільник УНПВ оперував і цілком типовими для правого дискурсу тезами, зокрема говорив про рівність не умов життя, а можливостей «при життєвому старті». Окресливши своє розуміння соціальної справедливості, він зауважив, що пропагував ідею нового суспільного порядку, який назвав «неосолідаризмом» (Останні слова підсудних, 1936, с. 2). Під останнім малася на увазі солідарність між представниками різних професій всередині національної спільноти.

В останньому слові Я. Стецько торкнувся також питання місії України на світовій арені. Він заявив: «… я видвигнув у своїй діяльності тезу, що Україна повинна стати ідейним і моральним центром, довкола неї повинні зосереджуватись змагання інших поневолених народів. Україна має бути їх ідейним і моральним провідником у їхніх визвольних змаганнях» (Книш, 1986, с. 260). Також ідеолог ОУН озвучив міркування про існування українського права, попри бездержавне становище нації. Так він висловив ще й правове обґрунтування власної участі в боротьбі ОУН за незалежність України. Завершуючи промову, за версією кореспондента газети «Діло», Я. Стецько зазначив: «Я виконував мій обов'язок, що його мені диктувала приналежність до української суспільности. Я визнаю, що українська держава існує потенціяльно, в серцях українського народу. Не існує поки що реально, але існує морально, існує і правно в наших душах. Змислом цілого мого життя була, є і буде Україна вільна, Україна без холопа і без пана. Я вірю в перемогу» (Книш, 1986, с. 261). Дещо інший варіант закінчення виступу ідеолога ОУН відображено в офіційній стенограмі судового засідання. Відповідно до останньої, Я. Стецько завершив промову словами: «Ціллю мого життя була вільна Україна. Вірю в неї аж до смерті й зі своєї дороги не зійду навіть під впливом тортур» (ЦДІАЛУ-3, арк. 174). Показово, що наприкінці виступу ідеолога ОУН перебив головуючий суддя. «Ви маєте в останньому слові себе боронити, а не обвинувачувати», – сказав Я. Стецькові очільник трибуналу П. Дисевіч, за повідомленням української преси (Великий процес, 1936b, с. 3). Натомість, відповідно до офіційної стенограми засідання, головуючий закликав ідеолога українського

Фото 2: Ярослав Стецько (ліворуч) із братом Омеляном та сестрою Оксаною після виходу з в'язниці 19 грудня 1936 р. Джерело: https://ounuis.info/media/k2/items/cache/1c0ae2205709722b62e843abc0471a55_L.jpg

націоналізму «не пропагувати» (ЦДІАЛУ-3, арк. 174). Зауважу, що, за свідченням члена ОУН С. Галамая, «кореспонденти делікатно трохи причесали деякі місця» під час висвітлення Львівського процесу. (Галамай, 2003, с. 107). Тож точнішим видається варіант подій, описаний в офіційній стенограмі.

Промова Я. Стецька на Львівському процесі була змістовним, лаконічним і концентрованим викладом ідей українського національно-визвольного руху, що передбачали встановлення національної та соціальної справедливості в Україні. Після виголошення вона була надрукована разом з останніми словами С. Бандери, В. Янева й інших підсудних у провідних українських часописах. Характеризуючи своє враження від почутого у виступах чільних діячів ОУН, кореспондент газети «Українські вісти» писав: «Говорять поважно, переконливо і з вірою у справу, якій служили» (Останні слова підсудних, 1936, с. 2). Відомий український адвокат С. Шухевич назвав останнє слово С. Бандери, В. Янева та Я. Стецька «прегарним» (Шухевич, 1991, с. 540). Промову ідеолога українського визвольного руху позитивно оцінили як ув'язнені націоналісти (ЦДІАЛУ-2, арк. 33–34), так і члени ОУН на свободі (Галамай, 2003, с. 107).

Суд оголосив вироки за результатами Львівського процесу 27 червня 1936 р. Ярослав Стецько очікував тривалого ув'язнення, проте отримав 5-річний термін. А на підставі урядової амністії тривалість перебування за ґратами для всіх засуджених до 5 років відбування покарання зменшили на половину (Szafoval, 1988, p. 36; Посівнич, 2023, с. 95). Відтак термін ув'язнення Я. Стецька скоротився до 2,5 років. Натомість Степан Бандера та Роман Мигаль отримали довічні терміни, Осип Мащак – 15 років, а Ярослав Спольський – 7 років позбавлення волі. Мотивуючи вирок, суддя П. Дисевіч вказав, що врахував ідеологічні спонуки дій підсудних. Щодо порівняно м'якого вердикту Я. Стецькові та політичному референту КЕ ОУН на ЗУЗ В. Яніву, то було відзначено їхню непричетність до силових «терористичних» акцій визвольного руху (ЦДІАЛУ-3, арк. 216). За спогадами сестри Оксани, ідеолог українського націоналізму був дещо пригноблений тим, що, на відміну від інших провідних діячів ОУН, отримав порівняно короткий термін. Пізніше він оцінював м'які вироки за результатами Львівського процесу для частини підсудних як наслідок польської політики «нормалізації» відносин з українцями (Романишин, 1986, с. 26). Ярослав Стецько відбував покарання у львівській тюрмі Бригідки, де перебував з осені 1934 р.

Львівський процес завдяки сміливим виступам керівників КЕ ОУН, насамперед С. Бандери та Я. Стецька, сприяв підвищенню популярності націоналістичного руху серед українців. Лідери націоналістичного підпілля у складних умовах зуміли перетворити суд на трибуну для пропаганди власних ідей (Баган, 2008, с. 23). Увага преси до процесу сприяла ознайомленню широкої громадськості з виступами підсудних. Тогочасний голова КЕ ОУН на ЗУЗ Лев Ребет зазначав, що під час суду серед населення щодо очільників визвольного руху «скристалізувалися симпатії як до ідейних і жертвенних, ворогом важко переслідуваних молодих патріотів» (Ребет, 1964, с. 52). Парадоксально польська влада посприяла під час Львівського процесу популяризації боротьби націоналістичного підпілля за незалежність України. Знаний дослідник українського визвольного руху Іван Патриляк влучно зауважив: «… процес над КЕ ОУН не тільки не знищив Організації на території Польщі, а й розширив її впливи» (Патриляк, 2024, с. 24).

Отже, Я. Стецько зробив вагомий внесок у популяризацію визвольного руху та донесення ідей ОУН до загалу під час Львівського судового процесу. Він вдало використав суд як трибуну для заяв і демонстративних дій, що засвідчували його безкомпромісну відданість власним ідеалам. В останньому слові на Львівському процесі Я. Стецько комплексно розкрив свої ідеологічні погляди, що загалом відображали політичну платформу ОУН. Його промова виділялася як тривалістю, так і виразним програмовим стилем. Смілива поведінка Я. Стецька сприяла зростанню особистого авторитету ідеолога націоналізму як серед членів ОУН, так і поміж представниками ширшої української громадськості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

13-ий день процесу. (1936, 13 червня). *Українські вісти, 134,* 1.

Баган, О. (2008). *Ідея і чин Ярослава Стецька.* Київ.

Варшавські вязні у Львові. (1936, 23 травня). *Українські вісти, 117(155),* 1.

Великий процес Організації Українських Націоналістів у Львові (1936, 19 липня). *Українське слово, 166–167,* 3.

Великий процес ОУН у Львові. (1936a, 30 травня). *Новий час, 120,* 3.

Великий процес ОУН у Львові. (1936b, 1 липня). *Наш прапор, 74,* 3.

Гаврилів, І. (2016). *Військово-політична діяльність УВО–ОУН в боротьбі за Українську Державу (1920–1941 рр.)* [дис. … д-ра іст. наук, Львівський національний університет ім. І. Франка]. Репозитарій: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/aref_havryliv.pdf

Галамай, С. (2003). *У боротьбі за Українську Державу. Спогади.* Львів: Мс.

ДАЛО: Державний архів Львівської області, ф. 11 (Львівський окружний суд м. Львів Львівського воєводства), оп. 29, спр. 2236а, арк. 1–3.

Кентій, А. (2005). *Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956. Історико-архівні нариси:* в 2 т. (Т. 1: Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942). Київ.

Книш, З. (1986). *Варшавський процес ОУН:* в 2 т., 2. Торонто: Срібна Сурма.

Мельничук, Б., Сагайдак, М., Уніят, В. (2010). *Великий українець з Тернопілля.* Тернопіль: Астон.

Мірчук, П. (1968). *Нарис історії ОУН.* Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво.

Останні слова підсудних. (1936, 29 червня). *Українські вісти, 147(185),* 2.

Останні слова підсудних в процесі О. У. Н. (1936, 13 липня). *Свобода, 161,* 2.

Патриляк, І. (2024). *Перемога або смерть. Український визвольний рух у 1939–1960 рр.* Харків: Клуб сімейного дозвілля.

Політичний процес ОУН у Львові. (1936, 1 червня). *Наш прапор, 62,* 4–5.

Процес Бандери й товаришів. (1936, 29 травня). *Українські вісти, 122,* 3.

Посівнич, М. (2010). Постать Степана Бандери під час Варшавського та Львівського процесів (1935–1936 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки, 16,* 31–44.

Ребет, Л. (1964). *Світла і тіні ОУН.* Мюнхен: Український самостійник.

Романишин, Д. (упоряд.). (1986). Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бедрієм, переведені і записані на лентах дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місці постою. *Архів УІС ОУН в Лондоні.*

Романишин, О. (1987). У 50-річчя великого процесу ОУН у Львові 1936. *Визвольний шлях, 6(471),* 670–685.

Стецько дальше хворий. (1936, 10 червня). *Українські вісти,* 131, 1.

ЦДІАЛУ-1: Центральний державний історичний архів, м. Львів (ЦДІАЛ України), ЦДІАЛ України, ф. 205 (Прокуратура апеляційного суду, м. Львів), оп. 1, спр. 3126, арк. 1–145.

ЦДІАЛУ-2: ЦДІАЛ України, ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка), оп. 1, спр. 2624, арк. 1–54.

ЦДІАЛУ-3: ЦДІАЛ України, ф. 371 (Шухевич Степан (1877–1945), адвокат, громадський і військовий діяч, видавець, публіцист), оп. 1, спр. 75, арк. 1–216.

ЦДІАЛУ-4: ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1, спр. 77, арк. 1–166.

ЦДІАЛУ-5: ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1, спр. 78, арк. 1–124.

Цецик, Я. (2008). Львівський процес ОУН 1936 р. у рецепції газети «Новий час». *Сумський історико-архівний журнал, 4–5,* 110–117.

Шухевич, С. (1991). *Моє життя. Спогади.* Лондон: Українська видавнича спілка.

23 bojowcow OUN przed sadem (1936, 28 maja). *Gazeta Lwowska, 121,* 3.

Szafoval, N. (1988). *Iaroslav Stetsko y la Libertad de Ucrania.* Munich.

Zelenski, W. (1995). *Zabójstwo ministra Pierackiego.* Warszawa: Iskry.

REFERENCES

13-yi den protsesu. (1936, Cherven 13). *Ukrainski visty, 134,* 1 (in Ukrainian).

Bahan, O. (2008). *Ideia i chyn Yaroslava Stetska.* Kyiv (in Ukrainian).

Varshavski viazni u Lvovi. (1936, Traven 23). *Ukrainski visty, 117(155),* 1 (in Ukrainian).

Velykyi protses Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv u Lvovi (1936, Lypen 19). *Ukrainske slovo, 166–167,* 3 (in Ukrainian).

Velykyi protses OUN u Lvovi. (1936a, Traven 30). *Novyi chas, 120,* 3 (in Ukrainian).

Velykyi protses OUN u Lvovi. (1936b, Lypen 1). *Nash prapor, 74,* 3 (in Ukrainian).

Havryliv, I. (2016). *Viiskovo-politychna diialnist UVO–OUN v borotbi za Ukrainsku Derzhavu (1920–1941 rr.)* [Doctoral thesis, Lvivskyi natsionalnyi universytet im. I. Franka]. Repozytarii: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/aref_havryliv.pdf (in Ukrainian).

Halamai, S. (2003). *U borotbi za Ukrainsku Derzhavu. Spohady.* Lviv: Ms. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, f. 11 (Lvivskyi okruzhnyi sud m. Lviv Lvivskoho voievodstva), op. 29, spr. 2236a, ark. 1–3 (in Polish).

Kentii, A. (2005). *Zbroinyi chyn ukrainskykh natsionalistiv. 1920–1956. Istoryko-arkhivni narysy:* v 2 t. (T. 1: Vid Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii do Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. 1920–1942). Kyiv (in Ukrainian).

Knysh, Z. (1986). *Varshavskyi protses OUN:* v 2 t., 2. Toronto: Sribna Surma (in Ukrainian).

Melnychuk, B., Sahaidak, M., & Uniiat, V. (2010). *Velykyi ukrainets z Ternopillia.* Ternopil: Aston (in Ukrainian).

Mirchuk, P. (1968). *Narys istorii OUN.* München; London; New-York: Ukrainske vydavnytstvo (in Ukrainian).

Ostanni slova pidsudnykh. (1936, Cherven 29). *Ukrainski visty, 147(185),* 2 (in Ukrainian).

Ostanni slova pidsudnykh v protsesi O. U. N. (1936, Lypen 13). *Svoboda, 161,* 2 (in Ukrainian).

Patryliak, I. (2024). *Peremoha abo smert. Ukrainskyi vyzvolnyi rukh u 1939–1960 rr.* Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia (in Ukrainian).

Politychnyi protses OUN u Lvovi. (1936, Cherven 1). *Nash prapor, 62,* 4–5 (in Ukrainian).

Protses Bandery y tovaryshiv. (1936, Traven 29). *Ukrainski visty, 122,* 3 (in Ukrainian).

Posivnych, M. (2010). Postat Stepana Bandery pid chas Varshavskoho ta Lvivskoho protsesiv (1935–1936 rr.). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Istorychni nauky, 16,* 31–44 (in Ukrainian).

Rebet, L. (1964). *Svitla i tini OUN.* München: Ukrainskyi Samostiinyk (in Ukrainian).

Romanyshyn, D. (Comp.). (1986). Rozmovy dostoinoho Yaroslava Stetska z d-rom Anatolem Bedriiem, perevedeni i zapysani na lentakh dvanadtsiat kasetok v chasi vid 17 do 23 chervnia 1985 roku v mistsi postoiu. *Arkhiv UIS OUN v Londoni* (in Ukrainian).

Romanyshyn, O. (1987). U 50-richchia velykoho protsesu OUN u Lvovi 1936. *Vyzvolnyi shliakh, 6(471),* 670–685 (in Ukrainian).

Stetsko dalshe khvoryi. (1936, Cherven 10). *Ukrainski visty, 131,* 1 (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), TsDIAL Ukrainy, f. 205 (Prokuratura apeliatsiinoho sudu, m. Lviv), op. 1, spr. 3126, ark. 1–145 (in Polish).

TsDIAL Ukrainy, f. 309 (Naukove tovarystvo imeni Shevchenka), op. 1, spr. 2624, ark. 1–54 (in Ukrainian).

TsDIAL Ukrainy, f. 371 (Shukhevych Stepan (1877–1945), advokat, hromadskyi i viiskovyi diiach, vydavets, publitsyst), op. 1, spr. 75, ark. 1–216 (in Polish).

TsDIAL Ukrainy, f. 371, op. 1, spr. 77, ark. 1–166 (in Polish).

TsDIAL Ukrainy, f. 371, op. 1, spr. 78, ark. 1–124 (in Polish).

Tsetsyk, Ya. (2008). Lvivskyi protses OUN 1936 r. u retseptsii hazety «Novyi chas». *Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal, 4–5,* 110–117 (in Ukrainian).

Shukhevych, S. (1991). *Moie zhyttia. Spohady.* London: Ukrainska vydavnycha spilka (in Ukrainian).

23 bojowcow OUN przed sadem (1936, 28 maja). *Gazeta Lwowska, 121,* 3 (in Polish).

Szafoval, N. (1988). *Iaroslav Stetsko y la Libertad de Ucrania.* Munich (in Spanish).

Zelenski, W. (1995). *Zabójstwo ministra Pierackiego.* Warszawa: Iskry (in Polish).

Nazar KOSENKO
PhD Student of the Departament of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0650-5478
e-mail: nazzzarkossenko@gmail.com

«THE SENSE OF MY LIFE WAS AND IS A FREE UKRAINE»: YAROSLAV STETSKO AT THE LVIV TRIAL OF 1936

On the basis of archival documents, memories and periodical materials, the role of Y. Stetsko in popularizing the ideas of Ukrainian nationalism during the Lviv trial of 1936 is investigated. The behavior of the ideologue of the liberation movement during the investigation is characterized. The prerequisites for the trial of members of the KE OUN at ZUZ, the circumstances of its organization, are highlighted. The general content of the accusations against the leadership of the nationalist underground in Western Ukraine is described. The influence of Y. Stetsko on the tactics of behavior of the accused nationalists, the role of the ideologist of the liberation struggle in the demonstrative speeches of the accused is characterized. The content and reasons for the actor's confession are revealed. His attitude during his first speech at the Lviv trial is highlighted. The reaction of the Polish court to the behavior of Y. Stetsko is described. The peculiarities of coverage of the events of the Lviv trial in the Ukrainian and Polish press were analyzed. The contacts of Y. Stetsko during the court hearings, the reasons for the deterioration of his health in June 1936 are highlighted.

The testimony of the ideologue of nationalism about his own activities in the KE OUN at WUL, in particular, in the journalistic field, his statements about the approaches of Polish police officers to interrogations during the investigation are characterized. The line of defense of Y. Stetsko was covered by lawyer V. Starosolskyi. The meaning of the last word of the accused OUN ideologue at the Lviv trial was revealed, the main programmatic statements of the activist were analyzed. The perception of the speech of Y. Stetsko and other leaders of the nationalist underground by representatives of the Ukrainian public is characterized. The verdict of the Polish court in the case of KE OUN against WUL, the reason for the relatively mild sentence against the ideologue of the liberation movement, is highlighted.

The consequences of the Lviv trial, its impact on the Ukrainian public, are revealed. The significant contribution of Y. Stetsko to the popularization of Ukrainian nationalism during the trial of KE OUN at WUL was confirmed, and the growth of his personal authority due to his courageous behavior in the courtroom was confirmed.

Key words: Yaroslav Stetsko, Ukrainian liberation movement, ideology of Ukrainian nationalism, OUN, interwar period, Galicia, Western Ukraine.

УДК [398.21/.22(477.83-22):329.733ОУН-УПА(092)ТЕР](045)
DOI: 10.33402/ukr.2024-40-205-223

Марія КАЧМАР
кандидат філологічних наук
викладач української мови та літератури
Львівського професійного коледжу прикладного мистецтва та дизайну
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7811-9576
e-mail: mariakachmar@ukr.net

ЗИНОВІЙ ТЕРШАКОВЕЦЬ В УСНОІСТОРИЧНИХ І ФОЛЬКЛОРНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Розглянуто фольклорну біографію одного з видатних діячів ОУН–УПА З. Тершаковця. Джерельною базою та об'єктом дослідження обрано матеріали інтерв'ю авторки, проведені в 2021 р. на малій батьківщині героя – у селах Якимчиці та Кліцько Комарнівської територіальної громади на Львівщині, одержані від респондентів, які були свідками подій національно-визвольного руху, та їхніх нащадків. Увагу зосереджено на основних моментах життя, про які народна пам'ять зберегла інформацію, своєрідно її проінтерпретувала та доповнила: імені, зовнішніх і внутрішніх характеристиках, діяльності та її значенні для підпільного руху, героїчній смерті. Констатовано, що у змалюванні зовнішності та рис характеру домінують позитивні конотації: красивий, білявий, вчений, інтелігент, українець. Простежено тяглість традиції, зокрема спорідненість з історико-героїчними переказами про козаків, опришків, стрілецькою оповідною творчістю.

Найповніше відображено в зібраних матеріалах діяльність З. Тершаковця, актуалізація якої пов'язана як із безпосередніми реальними контактами оповідачів із героєм, так із формуванням домислених, проінтерпретованих у руслі народної традиції моментів. Зауважено, що особливого впливу цієї традиції зазнав епізод загибелі З. Тершаковця в Оброшинському лісі, оскільки респонденти не були безпосередніми свідками події. Вказано на надзвичайно важливе значення оповідачів у транслюванні та збереженні даних про місцевих героїв. Акцентовано на особливій місії родинних історій у час тоталітаризму.

Ключові слова: фольклорний персонаж, народна традиція, родинний наратив, сюжет, Українська повстанська армія.

Один із традиційних, але водночас новаторських дослідницьких напрямів сучасної гуманітаристики – вивчення історизму народної творчості, трансформації історичної правди у фольклорну. Своєрідним матеріалом для студіювання цих процесів стала народна наратологія, що є першою реакцією колективу на певні історичні події, засобами якої формується, зберігається, трансформується і передається з покоління в покоління пам'ять. У цьому процесі, як зазначає Олександра Бріцина, шукати варто не правду конкретних фактів, а історію свідомості народу, його оцінок і прагнень (Бріцина, 2010, с. 135–136). Особливо цінним такий джерельний матеріал стає для вивчення правдивої альтернативної історії певних періодів. Це ті історичні